Тридцятип'ятилітній Тодосій у довгій чернечій одежі, що не різнила його від інших ченців київських печер, ходив по келії до краю роздратований.

Ні поклони, ні молитви, ні збільшені вериги не втамовували гніву суворого Тодосія.

"Господи, владико життя, моїх помислів, моєї любові й мого гніву! Серце моє горить вогнем на нечестивого князя! Гнів мій на славу Тобі!"

Вериги глухо стукали об долівку келії-мазанки, а бог непорушно дивився своїми великими візантійськими очима на ігумена Київського монастиря, і глухе було його серце до молитов та стуку вериг.

Глухе було його серце, як глуха осінь над Дніпром. Дикі кручі лили каламутні сльози у води сірої ріки, над Подолом кружляло гайвороння, й гайворонням метушилася чернеча братія на брудному, багнистому подвір'ї монастиря.

Час од часу ігумен Тодосій позирав у каламутну шибку келії на подвір'я й нотував у пам'яті своїй кари ледачим ченцям, що негаразд ретельно виконували свої обов'язки.

"Братові Сільвестрові двісти поклонів за розбите цебро... Братові Павлові збільшити вериги за розсипане борошно..."

З задніпровських просторів насувалася ніч, і вовки-сіроманці виходили з лісових пущ, вили у темряву тисячолітньої осені, ловлячи в подихах вітру теплі запахи тварин та людського житла. Інколи їх гострі вуха ловили уривки пісень та музики з боку княжого терема, і вони насторожено стихали, щоб за хвилину з новою силою пронизати повітря своїм голодним жалем.

Святослав, нечестивий князь, вигнав свого брата Ізяслава з— Києва і посів князівство і землі. Надто гостро відчули зміну київські ченці. Пошана, якою оточував монастирі та братію боголюбивий-Ізяслав-князь, змінилася на зневагу та утиски. Святослав знав, що чернече священство підтримувало його старшого брата, і неласка князівська упала на голову ігумена Тодосія надто тоді, як сам Тодосій дав до того привід своїм посланням:

"Голос крові твого брата кличе на тебе бога, як кров Авеля на Каїна. Зав'яжуться вузлами твої шляхи, й не знатимеш, кудою йти. І брами замкнуться перед тобою, й не знатимеш, що діяти. Кров брата твого на тобі!.."

Мудрий ігумен не зважив, що його чернечий авторитет, не підпертий мечем князя Ізяслава, не міг правити за дужий спосіб політики.

Святослав не мав заміру сваритися з духовенством, але послання ігумена обурило його. Гордий цар покликав до себе смиренного ченця, але гнів ігумена взяв верх над смиренням та покорою, і він відповів князеві, що владі земній коритися не буде, бо настановлений богом пасти вірних, а тому й кориться тільки владі небесній. Отже, коли охота князеві говорити з ним, ігуменом і пастирем, то хай приходить до нього.

Того ж дня, як одержав таку відповідь Святослав-князь, до келії Тодосія, ігумена Київського монастиря, під'їхало з двадцять князівських дружинників. У келії на якийсь час засперечалися вериги з мечами, і мечі довели, що вони авторитетніші за чернече начиння... Тодосія у подраній одежі посадили на воза й повезли уночі пущами до міста Васильова, де колись ігумен, син вельможних батьків, бігав малими ногами...

— Князь наказав тобі, отче, не повертатися до Києва, аж поки не буде князевої ласки...

З такими словами залишили дружинники Святослава ігумена Тодосія на монастирському брудному подвір'ї у Васильові.

Так порахувалася влада земна з владою небесною, що зазіхала забрати до своїх рук князівства і землі, упокоривши князя і обернувши його на свою зброю. Лицарський шолом не схилився перед чернечим каптуром.

В убогій дерев'яній церкві Васильова молився ігумен Тодосій за здоров'я князя Ізяслава та дарування його немічному мечеві перемоги над ворогами. Меч-бо Ізяслава був мечем влади небесної, бо князь корився ігуменові.

Вранці і увечері вериги суворого Тодосія, збільшені удвоє, стугоніли на дерев'яній підлозі церковного вівтаря, а довгими ночами пізньої осені ігумен думав про земне. Думки його охоплювали минуле й гостро стриміли у майбутнє, в те майбутнє, коли вірив він: земні князі остаточно скоряться князям небесним, бо хіба ж небо не вище від землі і бог не дужчий за всіх князів земних?

В одну з таких безсонних ночей, коли дзвінка брондза думок тридцятип'ятирічного мужа оберталася на невиразний і зрадливий туман юнацьких запальних мрій, до келії Тодосія постукав запізнілий подорожній. То був монастирський служка, вірний Йона, що втік з київських печер до свого ігумена.

Юнак несміливо переступив поріг келії і схилився на коліна, приймаючи благословення ігумена. Смиренно він став коло одвірка, побожно схиливши голову, і мовив:

— Отче, тівун Яцемир ненавидить нечестивого князя Святослава за те, що той одібрав йому жінку. Яцемир — мій родич по матері... Він намовляє мене...

На цих словах служка запнувся і нижче схилив голову, але Тодосій зрозумів його без слів. Він молитовно звів очі д'горі і врочисто мовив:

— Гнів божий на нечестивих і братовбивцях! Іди, отроче, і хай Господь наш милосердий укріпить твою десницю і сповнить твоє серце мужністю!

По цьому ігумен взяв за плечі служку і вивів його зі своєї келії в темну осінню ніч.

Вперше за довгі тижні заслання Тодосій міцно заснув, як людина, певна наступних днів і певна себе. Спокій зійшов на турботну душу ченця, бо не напутив він отрока на злі діла, і отрок нічого йому не сказав...

...Пишні шати на князеві та його прибічниках. Візантійські шовки та парча відбивають сонце, і сонце покірно падає на жовтий та червоний сап'ян обув'я та на коштовну зброю коней.

Служка Йона дізнався, що сьогодні князь Святослав поїде полювати у пущі на Стугну. Тівун князів Яцемир розповів про це своєму небожеві.

Підступний Яцемир довго готував Йону, аж поки богобоязнені вуха цього юнака почули справжні наміри і сподівання свого дядька. Князь зневажає церкву і священиків, він справжній поганин і ворог Христа. Забити такого нечестивця — то славне діло, і це славне діло можна доконати в найближчий день, і то саме на полюванні. І справа то небезпечна, адже ж Яцемир буде з князем, і коли кара божа упаде на нечестивця, він не кине на поталу свого улюбленого небожа, а як все буде гаразд, він із своїх достатків збудує монастиря ц настановить Йону на ігумена... А до княжого стану його пропустить сторожа, бо знає його як небожа найближчого тівуна... От і короткий меч, що ним мусить вдарити юнак у спину князя, неодмінно в спину, щоб той не мав змоги боронитися...

Цілий день юнак простував слідами князівської ватаги, що йшла в напрямку Васильова, а коли князівські пси піднімали звіра, він залазив на дерево, боячись попасти на очі псарям...

Нарешті надвечір задимилися багаття княжого стану, а як спала ніч, вогонь зазолотив верхів'я столітніх сосон та ялин, виказуючи місце княжого стану. То там горіло багаття й готувалася страва на всю дружину. Вози з припасом стояли колом, а коні паслися на припоні, пильновані озброєними дружинниками.

Йона виліз на височенну сосну й чекав. Меч йому од незвички муляв під одежею, але він терпів біль, напоєний шаленством помсти. Слова ігумена дзвеніли йому у вухах, і він, як сновида, забув і про власну безпеку, і про потреби свого тіла, і навіть про молитви, які він звик проказувати щогодини своєму суворому богові. Його опанувала мета, і тій меті прислугувалися всі здібності його виснаженого, чернечого тіла. Зір був загострений, як у яструба; слух ловив щонайменші шелести; звіряча спритність прокинулася в його істоті, знівеченій потворним візантійським аскетизмом. Юнак тремтів, як напнутий могутньою рукою лук, готовий щомиті випустити вбивчу стрілу. Він чекав на ту слушну мить, коли князь і дружина уп'ються,— тоді легше дістатися до багаття й доконати боговгодне діло.

Яцемир мав умовити князя зняти свій бойовий панцир і підпоїти Святослава медом, щоб у разі чого він не міг чинити опору. Йона це знав і мав намір підійти до дужого князя ззаду. Адже ж він чернець, а не воїн і не може стати до двобою з князем, що ціле життя своє не розлучався з мечем. До того ж, що там лицарські звичаї, коли мова йде про боже діло? Рука господня чинить так, як то зручніше, не турбуючись за земні чистоти. Нечестивець ляже трупом од зрадницького удару в спину, а не на полі слави.

Йона чекав довго, а зваживши, що час починати діло, зліз з дерева і поповз через хащі до багаття.

З табору неслися співи підпилих дружинників, гарчання псів та іржання коней. Обережно Йона підійшов до вартового, що, напівлежачи, догризав кабанячу кістку, й привітався. Дружинник впізнав юнака і охоче згодився супроводити його до Яцемира, якому нібито чернець мав переказати якісь вісті. Пси кинулися були на незнайому людину, та вартовий розігнав їх ломакою,— і вони принишкли.

— Ото коло багаття князь і Яцемир. Підійди і вклонися князеві та повіншуй його добрим полюванням,— навчав дружинник юнака.

Засунувши руку під чернечу рясу, Йона спробував, чи гаразд меч виймається з піхов. Потому він перехрестився і, сповнений незламної рішучості, рушив до багаття. Спина князева вигідно чорніла на огняному тлі, і ця чорна пляма увібрала всі прагнення ченця.

Саме тоді, як князь перехилив турячого рога з пінним медом, Йона наблизився так, що міг би кінчиком меча дістати до гаптованої сорочки Святослава, а зробивши крок, незле доконати діло кари божої. Та чернець стрибнув так, ніби цілі гони були між ним і метою. Меч пронизав спину князя і приколов нечестиве його тіло до землі.

Навколо щось ухнуло і затихло. За мить вчинився галас людей, і собаки жалісно завили, почувши смерть людини-господаря.

Йона скам'яніло тримав держално меча в руці, і з великих очей його лилося проміння жаху на важке тіло, що зсунулося набік так, що кінчик меча виковирнув шматок землі... Холодна осіння земля ударила в обличчя ченця, і він випустив держално. Труп упав на бік і востаннє здригнувся.

Йона випростався над багаттям і підніс руку, щоб перехреститись, але важкий удар палиці по голові загасив його свідомість, і далі він не чув і не бачив, що коїлось навколо.

— Негайно одрубати голову і кинути псам! — задзвенів голос князя Святослава. Він схилився над тілом свого поплічника Яцемира і власними руками вийняв зрадницького меча.

Яцемир був мертвий. При світлі багаття князь вдивлявся в його обличчя, та, крім закам'янілої муки, нічого не бачив.

— Стійте! — гукнув князь на слуги.— Не рубайте голови тому ченцеві!

Мусив князь знати, за віщо поклав головою Яцемир, а про це може сказати тільки вбивця. Але послуги доповіли, що чернець сконав од удару по голові.

Скорбота і гнів змішалися на обличчі князя. Слуги тремтіли, стоячи колом навколо свого князя, і воїни тримали руки на держалнах мечів, готові першого ж наказу рубати голову, кому завгодно. Та князь мовчав, все нижче схиляючись над трупом. Він, що звик трощити черепи власними руками, був украй вражений смертю серед бенкету.

— Не печалуйсь, князю, над другом і дослухай мене,— почув Святослав голос свого найстаршого дружинника й найдовіренішого радника, семидесятилітнього діда Жамайла. Князь не розлучався з ним ні вдень, ні вночі, ні в боях, ні в бенкетах. Ще замолоду його було приставлено до Святослава навчати військової справи юного князя, а коли князь змужнів, дід залишився при ньому найближчою людиною.

Жамайло взяв князя за руку, поштиво схилившися на знак покори своєму державцеві, але в ознаках покори і поштивих словах чулося, що Жамайлова воля була над князеву. Він одвів Святослава вбік, посадив його на ведмежу шкуру й почав голосом тихим і проникливим казати:

— Князю, убивця — небіж Яцемирів. Він убив дядька, що годину тому намовив тебе зняти панцира...

— На що ти, старий, натякаєш? — погрозливо запитав князь.

— Я ні на що не натякаю, князю, а тільки говорю те, що й ти знаєш. А ти, князю, знаєш і те, що ніколи ні в яких обставинах Яцемир не вмовляв тебе скинути панцира, та ще й так настирливо. Навпаки, Яцемир завжди твердив, що зброя мусить завжди бути при лицареві...

— Ти щось плутаєш, старче,— відказав князь тихо.

— Я не плутаю, князю, а те кажу, що було, і нічого від себе не додав юнак, небіж Яцемирів, ще вчора розмовляв зі своїм дядьком на твоєму подвір'ї... Вони надто довго розмовляли... Яцемир любив хлопця і піклувався ним, як власною дитиною. Юнак незгірше ставився до дядька... Я це знаю, князю, бо піклуюся твоєю безпекою. Я дещо, князю, зрозумів, та, на жаль, пізно, коли тіло твого тівуна лежить холодне...

— Що ж ти зрозумів, старий? — запитав могутній князь свого воїна, як запитують діти бабусю за цікаві їм речі.

— Я зрозумів, князю, що удара готовано тобі.

Святослав схопився на рівні ноги й грізно подивився на старого, що покірливо схилив голову перед своїм князем ще нижче.

— То, діду, теревені, дурні теревені!

Князь наблизився до трупа Яцемирового і, одкинувши плаща, яким укрили його слуги, пильно почав вдивлятися в непорушне обличчя. І що довше він вдивлявся, то більше в його уяві спливало давно забутих подій, слів і картин, викреслювалася на сірому тлі давно минулого підступна душа тівуна Яцемира... На обличчя князеве спала похмура тінь, і він, важко ступаючи, підійшов до Жамайла і мовив:

— Може, діду, й так.

Старий на слова князя тихо, ледве помітно вклонився.

— Але що ж робити?

Жамайло на одну лише мить підвів голову на рівень голови князя і знову схилив її.

— Так що ж робити? — з притиском повторив своє задитання Святослав і, не діждавшись відповіді, грізно мовив:

— Я вивішаю їх, старий, чуєш? Я вивішаю їх до одного!

Горді слова князя не справили враження на Жамайла.

Дід знав, що буде зроблено так, як він скаже, а не так, як схоче князь.

— Ти, князю, справедливий, як небо, і слова справедливого гніву чую я нині з твоїх уст, але, вивішавши ченців, ти не зменшиш злоби на себе, а умножиш її. Справедливість, князю,— золото. Воно ціни неоціненої, а м'яке, як олово; а мудрість, князю,— то сталь, вона тверда і гнучка, тому володіє всіма скарбами землі...

Святослав дивився в землю і слухав свого радника. Палкий гнів його ущух, і серце остудив холод мудрості.

— Правити людьми треба не справедливістю, а мудрістю...

Старий замовк і схилився на коліна, немов віддаючи себе на ласку князя. Святослав обняв старого і поставив на ноги.

— Так що ж діяти, старче? — тихо спитав він.

Жамайло знав, що тепер князь прийме все, що він йому не скаже. Помовчавши, він підвів свою сиву голову.

— Їдь, князю, на ранок до Васильова до ігумена Тодосія та даруй йому провини його. Він відчує твою силу, князю, і більше не посміє перечити тобі та ганьбити діла твої. Хай повертається до Києва і будує храм, який він давно збирався будувати. Не жалуй, князю, скарбів, дай і людей, і гроші на будівлю, і злоба ченців обернеться на ласку і покору тобі.

Князь нижче і нижче схиляв голову, що означало згоду його чинити по словах діда.

— Будь, князю, мудрий і не знищуй зброї, що дасть тобі безліч перемог над народами і землями... Ченці, князю,— то зброя, могутня зброя, але треба вміти володіти нею...

Жамайло замовк, а князь у задумі промовив:

— Так, діду, так!

Другого дня у присадкуватій халупі монастирського дворища у Васильові земна і небесна влади тричі цілувалися на знак згоди, миру і єдності.

Врочисто було відсвятковано киянами та братією печерською повернення князя Святослава та ігумена Тодосія до Києва. Ченці й міщани з духовенством вийшли назустріч, і ігумен відправив врочистого молебня.

А увечері відбулася у княжому теремі вечеря без гуслярів і скоморохів, без вина і дівчат, перша чернеча вечеря у теремі Святослава. Суворий-бо печерський аскет не потерпів би ні пияцтва, ні

музики, ні співів. Князь затаєно, злостиво порався коло кабанячого окосту, а ігумен запивав водою сухарі...

Почали вечерю довгими й нудними молитвами, молитвами ж і закінчили.

Аж тоді, коли ігумен Тодосій був далеко од княжого терема, до світлиці вкотили бочку з медом, покликано гуслярів та скоморохів, з у присінцях теремових чекали на свою чергу дівчата... Почалася справжня вечеря лицарів.

А ченця Йону на другий день вже терзали вовки на лісовій галявині й дивувалися, що він жилавий і несмачний, як святий з візантійської ікони...